

Robert Novotný

Staročeský výraz hejtman Sémantická analýza

Probíhající reforma státní správy přinese kromě nového územního rozdělení i změnu v jazykové oblasti. Výraz hejtman, který donedávna již jen skomíral na úbytě v dějepisných pracích, opět získá na ozvučnosti. Zavedení staronového označení pro nejvyššího úředníka kraje navazuje na funkci, jež v českých zemích trvala do poloviny minulého století. Tento fakt je patrně laické veřejnosti znám, méně pak už skutečnost, že slovo hejtman mělo dříve více významů.

Odborník si pod pojmem hejtman může představit skutečně leccos. Vojenskému historikovi vytane na mysli nejspíše neohrožený husitský vojevůdce, který se pod praporem kalicha bije za svobodu božího zákona. Méně dramatická bude představa dějepisce, jenž se zabývá vrchnostenskou správou. Hejtmana u něj ztělesňuje příčinnivý úředník, který s tužkou v ruce pečlivě prohlíží hospodářské účty a dohlíží na správný chod šlechtického velkostatku. Správní historik si vybaví nejvyššího úředníka kraje, tedy význam, jaký si slovo hejtman podrží i dnes. Nesmíme zapomenout ani na moravské patrioty, pro něž je zemský hejtman zosobněním samosprávného postavení země.

Pouze orientační přehled možných výkladů slova hejtman ukazuje, že mělo dříve mnoho významů. Jeho univerzálnost ale způsobila, že i v historických pracích často dochází k jejich zaměňování a směšování. Typickým příkladem je studium správních dějin rožmberského dominia. Nedůsledným rozlišováním významových rovin slova badatelé přenesli fakta, která jsou ověřitelná až pro 16. století, i do dřívější doby, čímž došlo k mnoha zkreslením. Nebude proto na škodu přehlédnout cestu, kterou se výraz hejtman do staročestiny dostal a ukázat na jeho jednotlivé významy.¹⁾

Slovo *hejtman* (též *hajtman*, *hýtman*, *hajptman*, *hajpman*, *hauptman*, *haupman*, *hautman*, *hatman* či *hútman*)²⁾ přešlo do staročeského lexika z německého *hauptman* poměrně pozdě. Zatímco se výraz v podobě *houbitman* objevuje v hornoněmčině již

na přelomu 8.–9. století,³⁾ v českých písemných pramenech máme výskyt slova hejtman doložen až z přelomu 14.–15. století. Absence zmínek sice nelze považovat za nesporný důkaz, že by se do konce 14. století výraz hejtman ve staročeštině nepoužívalo, zdá se to však velmi pravděpodobné. Potvrzují to i slova Jana Husa v jeho *Výkladech*, v tomto případě 4. knihy Mojžíšovy (Nu 25, 4): „Ó, by měli kniežata, pány, rytieře a pówody, jimž po německu říekají *hauptmani*, zvěsiti na šibenici (...).“⁴⁾ Husovu vysvětlivku lze chápat ve smyslu, že se výraz *hauptman* dostal z němčiny do češtiny teprve nedávno a není ještě zažitý.

Ještě před samotným významovým rozborem slova hejtman je třeba se zastavit u jeho nejčastějšího latinského ekvivalentu – *capitaneus*.⁵⁾ V českých pramenech se označení *capitaneus* objevuje již na konci 10. století (pokud budeme věřit v „pravost“ Kristiánovy legendy) ve známé scéně, kdy Tunna a Gomon, *capitanei homicide*, chystají vraždu kněžny Ludmily.⁶⁾ Na dlouhou dobu se pak *capitaneus* z českých pramenů vytrácí. Znovu se objevuje až v polovině 13. století a od této doby ho vidáme v domácích písemných pramenech již poměrně často. Z roku 1260 také pochází první zmínka, kdy *capitaneus* není obecné označení pro vůdce jako dosud, ale má konkrétní obsah. Vydavatel listiny Vok z Rožmberka zde vystupuje coby *capitaneus Stirie*,⁷⁾ zástupce panovníka ve Štýrsku, pro kterého se později ujalo označení zemský hejtman. Ti se brzy objevují i v dalších zemích, které spadaly pod vládu českého krále – v Korutanech, za Václava II. pak ve slezských knížectvích. Roku 1298 je poprvé doložen *capitaneus Moraviae*, v době nepřítomnosti Jana Lucemburského se stalo běžné jmenovat i *capitaneum Bohemiae*.⁸⁾

Ustanovení panovníkových zástupců s titulem *capitaneus* samozřejmě není objevem českých králů, ale má starší tradici, jejíž počátky lze sledovat již v 10. století u byzantských místodržitelů v langobardské provincii. *Capitanei* se poté objevují i v království Sicilském, odkud titul převzal císař Fridrich II. a zavedl jej v rakouských zemích.⁹⁾ Přemysl Otakar II. tedy navázal na zavedenou tradici. To ovšem v tuto chvíli není tak důležité, stejně jako může zůstat stranou i okruh pravomocí zmiňované funkce. Pro sémantickou analýzu slova hejtman je závažnější otázka, zdali již ve 13. a 14. století byl výraz *capitaneus terrae* tlumočen jako *zemský hejtman*. I když odpověď ztěžuje absence soudobých překladů,

neboť ty pochází až z 15. století a doby pozdější, přeci jen lze řešení naleznout. Jako východisko poslouží úřad *capitaneus terrae Moraviae*.¹⁰⁾

Vůbec první česká podoba tohoto titulu z roku 1398 zní *starosta země Moravskéj*.¹¹⁾ I když se nedlouho poté objevuje i druhé označení, *hauptman Moravské země*,¹²⁾ v následujících letech pojmenování starosta převažuje. Dokládají to jak zápisy v půhonných knihách,¹³⁾ tak i znění moravského landfrýdu z roku 1412.¹⁴⁾ Velmi výmluvný je pohled k našim severním sousedům. V polských pramenech se od poslední čtvrtiny 14. století objevuje starosta jako králův zástupce na určitém území.¹⁵⁾ Hned v první zmínce z roku 1374 je i vysvětleno, z jakého latinského slova výraz starosta pochází – „*capitaneum, in vulgo starosta dictum*“.¹⁶⁾ Jde přitom o tu samou funkci, kterou zde podle českého vzoru ustavil Václav II., což svědčí o úzkém sepětí polských i českých poměrů.¹⁷⁾

Polská analogie podporuje domněnku, že se až do konce 14. století jako ekvivalent pro *capitaneus* užívalo označení starosta.¹⁸⁾ Byly to pravděpodobně úzké vazby na rakouské země, kde se tradičně *capitaneus* překládalo jako *hauptman*, díky kterým se vedle zavedeného označení starosta začalo užívat i výrazu hejtman. Zpočátku obě pojmenování koexistovaly vedle sebe, postupně však začal hejtman v písemných pramenech starostu vytlačovat, což je zřetelné zejména od dvacátých let.¹⁹⁾ Jistě to souvisí i se skutečností, že se za husitské revoluce slovo hejtman rozšířilo v jiných významových rovinách, zejména pak vojenské. Pro zajímavost lze připomenout opět polské poměry, kde zůstalo i nadále – a až do současnosti – pouze označení starosta.²⁰⁾ Slovo *hetman* se v polských pramenech objevuje až od roku 1429 a to téměř výhradně ve významu vojenského velitele.²¹⁾ Dost možná to má opět souvislost s našimi zeměmi. Právě v této době totiž husitští hejtmané začali podnikat první velké výpravy na území, kde byla mateřským jazykem polština.

Závěr předchozího odstavce již naznačil, že vedle hejtmana coby králova zástupce spočívá další významová rovina zkoumaného slova ve vojenské oblasti. Co nám o těchto hejtmanech říká literatura? V moderních *Vojenských dějinách Československa* se dočteme o vojenské organizaci královských měst v předhusitské době, že „*celý velitelský sbor města (hejtmané velící čtvrtím nebo cechmistrři účetně nižších velitelských kádrů – kapitánů, padesátníků, desát-*

níků) podléhal hejtmanovi jmenovanému městskou radou“.²²⁾ Také v nedávno vydaných *Dějinách Prahy* pro předhusitské období stojí, že „bezpečnost královských měst byla organizována na miličním principu, zpravidla podle čtvrtí, v jejichž čele nejvýše stáli hejtmané (jmenovaní městskou radou), čtvrtníci, menším oddílům veleli padesátníci a desátníci“.²³⁾ Kromě nesrovnalostí terminologických, neboť označení *kapitán* se ve staročestíně neužívalo,²⁴⁾ mají uvedené výklady značné nedostatky. Nejen že jsou platné jen pro Prahu, a nikoliv pro další královská města, ale i v případě hlavního města je musíme chronologicky zařadit až do 16. století. Toto nedorozumění je částečně dílem V. V. Tomka, který ve svých *Dějinách města Prahy* sloučil údaje vojenského řádu z období panování císaře Karla IV. a vojenského řádu z roku 1528.²⁵⁾ Stačilo pak ještě vložit rovnítko mezi Praha a královská města a omyl byl na světě. Co se samotných hejtmanů týče, je pravdou, že se v řádu z roku 1371 mluví o *capitaneis*, ovšem jaký ekvivalent jim náležel v soudobé češtině již asi nezjistíme.

Od literatury zpět k pramenům. První městský hejtman s vojenskými pravomocemi se objevuje v českých písemnostech v roce 1402. Proslulý válečník Hynek z Kunštátu, zvaný Suchý Čert, se v glejtu nepřítelům tituluje coby „pán na Rabštaině a hauptman v Znojmi“.²⁶⁾ Znojma se roku 1400 násilím zmocnili stoupenci markraběte Prokopa, který zde jako svého zástupce ustanovil právě Hynka.²⁷⁾ Suchý Čert velel několikasetčlenné posádce, která se na delší čas stala postrachem širšího okolí. Jeho hejtmanské působení mělo čistě vojenský charakter a správní činnost dál vykonávali zástupci městské rady v čele s rychtářem. Jako vojenskou je třeba chápat i činnost dalších městských hejtmanů, kteří se v této době objevují (Litovel, Přerov, Bzenec).²⁸⁾ Většinou stojí v listinách spolu s purkrabím téhož místa, což snad lze vyložit tak, že purkrabí zajišťoval správu panství, popř. hradu, zatímco hejtman měl na starosti vojenskou posádku.

Příčiny ustavování hejtmanů jsou nasnadě. Válka mezi markrabaty Prokopem a Joštem, která v závěru 14. století sužovala téměř celou Moravu, si vynutila změny ve vojenské organizaci. Některá města byla osazena ozbrojenou posádkou k lepší ochraně, další pak k vytvoření základny pro ovládnutí širšího okolí. To je i případ zmiňovaného Znojma. Těžko si lze představit, že by jinde než ve velkém městě mohlo nalézt útočiště několikasethlavé vojsko

Hynka z Kunštátu. Početné vojenské posádky, které dosud nebyly ve městech příliš obvyklé, potřebovaly nutně velení a to mnohem lépe než stávající městští úředníci zajistili profesionální velitelé – hejtmané.

Nebyla to ovšem jen válka mezi markrabaty, která způsobila uvedené změny. Systém městského vojenství prošel v druhé polovině 14. století ve střední Evropě hlubokou proměnou, kdy původní obecná branná povinnost pomalu ustoupila žoldněřskému vojsku, placenému z měšců nebojechtivých měšťanů.²⁹⁾ V čele těchto posádek spatřujeme opět známé *capitaneos*. Zatím slouží městu pouze dočasně, především v období vojenských kampaní. V době míru bychom zmínky o nich hledali marně. Zlom v ustanovování městských hejtmanů nastal s výbuchem husitské revoluce. Je příznačné, že prvním aktem po známé defenestraci z 30. července 1419 byla volba čtyř novoměstských hejtmanů.³⁰⁾ Neklidná doba si vyžadovala neustálou brannou pohotovost a s hejtmany všech možných měst se po roce 1419 setkáváme na každém kroku.

Označení hejtman se z terminologie městského vojenství dostává i do dalších oblastí. Zajímavé je v tomto v případě svědectví jihlavských popravčích zápisů, jejichž hlavní část pochází ještě z období před husitskou revolucí.³¹⁾ Ve svědectvích chycených lapků se objevují přibližně dvě desítky hejtmanů, jejichž ekvivalentem bylo i označení *vůdce*. Šlo přitom jak o hradní panské úředníky, tak samostatné velitele s družinou (sem patří proslulý Matěj vůdce, v jehož skupině působil Jan Žižka) a často i jen velitele jednotlivých výprav.³²⁾ Na tomto příkladě je vidět, jak se významové pole slova hejtman brzy po včlenění do češtiny rozšiřuje.

Další sémantické pole sledovaného výrazu souvisí s krajskou správou. Ze sporých zmínek o krajských hejtmanech z počátku 15. století sice nevystupuje obraz této funkce příliš jasně, je ovšem zřejmé, že ustavování krajských hejtmanů má spojitost, podobně jako v předchozích případech, s neklidnou situací v zemi. Poprvé se o tomto úřadu zřetelněji dovídáme z listin Václava IV. z dubna 1401. V souvislosti s agresivní míšenskou politikou král nařizuje stavům Litoměřického a Žateckého kraje vypravit hotovost, v jejímž čele měli stát hejtmani.³³⁾ Podobně se obrací i ke městům Plzeňského kraje s příkazem, aby všemožně podporovali dva ustavené královské hejtmany (*capitaneos nostrarum*).³⁴⁾ V obou případech vystupuje do popředí vojenský charakter funkce hejtmanů.

Trochu jiný obraz o krajských hejtmanech dává nedávno zpřístupněná česká listina z roku 1415, v níž král Václav IV. nařizuje stavům Žateckého kraje, aby společně vystupovali pod vedením hejtmanů proti zemským škůdcům.³⁵⁾ Na první pohled překvapí velké množství hejtmanů (14)³⁶⁾ i jejich sociální skladba, neboť jde pouze o měšťany a nižší šlechtice, navíc osoby úzce lokálního významu, které se často neobjevují v jiném soudobém dokumentu než právě této listině.³⁷⁾ I když nedostatek srovnatelných pramenů ztěžuje interpretaci žateckého landfrýdu, je zřejmé, že král Václav IV. úplně nerezignoval na vnitřní záležitosti země a snažil se tímto způsobem postavit hráz stále narůstající anarchii. Možná bylo jeho úsilí i odpovědí na zajišťování práva prostřednictvím pány ovládaného úřadu krajských popravců, kteří na zachování pořádku zjevně nestačili. Jak dokládá soudobá satirická báseň, úřad popravce jejímu držiteli naopak často sloužil k legalizaci bezpráví.³⁸⁾ Král Václav se již od počátku své vlády snažil zpřístupnit úřad popravců měštům a nižší šlechtě, narazil však na tvrdý odpor panstva a musel své kroky odvolat. Jmenování popravců jednácti krajů z roku 1405 pak znamenalo definitivní královu porážku.³⁹⁾ Žatecký landfrýd a jmenování hejtmanů bychom pak mohli interpretovat jako snahu o obejití těchto nálezů.

Výbuch husitské revoluce dosavadní krajský systém od základu rozmetal a v jeho troskách se zhroutil i úřad popravců. Král Zikmund se ani nesnažil o jeho resuscitaci, neboť šlo o instituci do značné míry stavovskou, o které rozhodovala vysoká šlechta, a ta se na počátku revoluce přimkla spíše k husitství. Zikmund ale jako legitimní dědic české koruny potřeboval k pacifikaci protivníků fungující správní systém se „svými lidmi“. Navázal proto na instituci krajských hejtmanů a landfrýdního zřízení z doby Václava IV. Od Zikmunda to byl velmi chytrý tah. Obešel instituci popravců, u které by se musel ohlížet na staré panské výsady, přičemž hejtmanům (správcům), které vybral sám z řad svých přívrženců, dal pravomoci podobné bývalých popravců. O analogii postavení Zikmundových krajských hejtmanů (správců) a dřívějších krajských popravců svědčí i výběr osob do této funkce. Dochovaná listina o jejich ustavení v bechyňském a Prácheňském kraji hovoří o Oldřichovi z Rožmberka, Václavovi z Dubé a Petrovi ze Šternberka.⁴⁰⁾ Jak počtem, tak stavovsky odpovídá tato volba dřívějším zvykům při jmenování popravců.⁴¹⁾ Zikmundovy představy o kraj-

ské organizaci se ale střetly s tvrdou realitou husitských Čech. Zamýšlené landfrýdní zřízení našlo déletrvajícím odrazem jen v Plzeňském kraji,⁴²⁾ jinde snad ani nevešlo ve skutečnost či bylo rychle zničeno.⁴³⁾

Zde je třeba vysvětlit, proč v předchozím odstavci následuje za označením hejtman v závorce i termín správce. Když srovnáme zmínky o krajských hejtmanech po jazykové stránce, mluví se v latinských pramenech o *capitaneis*, v německých se objevuje *hauptman*, pouze české mají ekvivalentů více – *hejtman*, *správce* a hypoteticky i *vladař*. Tyto tři termíny se v českých písemnostech, které se dotýkaly správních problematiky, různě prostupují a doplňují. Samotné slovo hejtman máme v této souvislosti do konce husitských válek průkazně doloženo jen ve výše uvedeném žateckém landfrýdu. Jako další lze uvést zápis svatohavelské koalice z roku 1423, kde se jedním dechem hovoří o volbě „*zprávců a hauptmanů*“.⁴⁴⁾ V tomto případě sice nejde přímo o ustanovení týkající se krajského zřízení, svědčí však o významové ekvivalenci obou slov v správní terminologii. Obdobné je to i s označením vladař. Pokud svatohavelský sněm zvolil *zprávce a hauptmany*, účastníci sněmu čáslavského ze svého středu vybrali *zprávce a vladaře*.⁴⁵⁾ Opět sice nejde o úředníky vysloveně krajské, termín vladař ale dost možná s krajským zřízením úzce souvisí. Tuto možnost naznačil František Šmahel ve své studii o táborských vladařích. Dosud záhadnou funkci i její vzestup v intitulacích táborských listin dal do souvislosti s obnovou krajského zřízení na počátku třicátých let. Představitelé táborské strany podle Šmahela počítali s vytvořením nového kraje, v jehož čele by stál právě Tábor. Vladař se měl stát reprezentantem nově se rodícího kraje.⁴⁶⁾ Přestože nastíněná hypotéza nepostrádá slabiny,⁴⁷⁾ rozhodně lze označit pojem vladař jako jedno z možných označení pro krajského úředníka.⁴⁸⁾

Nejužívanějším označením pro krajské úředníky byl ale výraz správce. Jako správce kraje Plzeňského, jediného opravdu fungujícího kraje, je k roku 1426 uveden Hynek Krušina ze Švamberka. Ve stejném roce nacházíme Chvala z Machovic jako správce kraje Píseckého⁴⁹⁾ – byť o tomto netradičním a zřejmě i krátkodobém uskupení mnoho nevíme.⁵⁰⁾ Jako správci jsou označeni zástupci zvolení na výše uvedených sněmech čáslavském a svatohavelském, správcem je ostatně i Aleš Vřešťovský z Rýzmburka, pově-

řený obnovou krajského zřízení. Výraz správce se tak jeví pro období do konce husitských válek jako vhodnější než dosud užívaný termín krajský hejtman, který se ve větší míře uplatňuje až od konce třicátých let.

Příklad krajského zřízení ukazuje, že sémantické pole slova hejtman se stále častěji rozšiřovalo i mimo vojenskou oblast. To je též případ městských hejtmanů, původně především vojenských. Co nám s odstupem několika desetiletí od revoluce o městských hejtmanech říká Pavel Žídek, autor naučení pro krále Jiřího *Správozna? „Městu každému jest pět věcí, bez kterých žádné město nemuž státi dobře. Najprvé, hajthman múdry a učeny, kterýž by nic jiného neměl činiti než patřiti, aby vsecky věci šly řádem v městě a súdové spravedliví od konšeluov, aby se děli a k němu se v menších odvolovali utišťenie, ale větších věcech krali skrze něho.“*⁵¹⁾ O vojenských pravomocích hejtmana není u Žídka ani zmínka – a to přitom své dílo spisoval uprostřed bojů, které zachvátily české země v druhé polovině šedesátých let.

V této souvislosti je nutno připomenout studii Zdeňka Šimečka o budějovických hejtmanech za husitských válek. Autor v ní ukázal, že pravomoci městských hejtmanů zasahovaly i do jiných oblastí než pouze vojenské, jak se dosud jednostranně myslelo.⁵²⁾ Šlo přitom především o sféru soudní, což Šimeček na příkladu Českých Budějovic přesvědčivě doložil. Nejvýznamnější jihočeské město patřilo po celou dobu revoluce ke královské straně a Zikmund s rakouským vévodou Albrechtem tu uplatňovali svá zeměpanská práva. Hejtman vedle vojenského velení přebíral i pravomoci, které před husitskými válkami náležely královskému podkomořímu. Tato instituce sice výbuch revoluce přežila, její praktický výkon byl ale velmi ztížen, a Zikmund proto předal kompetence podkomořího městským hejtmanům. To se projevilo i v titulatuře, neboť vedle hejtman v pramenech často najdeme i označení *vicesubcamerarius* – vícepodkomoří.

Analogicky k tomu probíhal vývoj i v prohusitských městech. Na podzim 1421 odevzdal Jan Želivský jménem obce široké kompetence hejtmanovi Janovi Hvězdovi z Vícemilic, především pak výkon soudní pravomoci.⁵³⁾ Právě Praha coby hegemon první fáze revoluce se v husitské části země zmocnila úřadu podkomořího. Ve městech, která spadala do okruhu její mocenské sféry, dosazovala své zástupce – hejtmany.⁵⁴⁾ Duplicita podkomořského úřadu stejně jako

postoupení části jeho kompetencí delegovaným hejtmanům trvaly do konce husitských válek, kdy byly původní pravomoci tohoto orgánu opět obnoveny. Spolu s tím postupně mizí z královských měst funkce hejtmanů, zřejmě i pod tlakem samotných měšťanů. Zatímco v období války představoval hejtman garanci právního řádu, v období míru už pouze omezení městské samosprávy.⁵⁵⁾

Nechť královských měst k zvenčí dosazeným hejtmanům ukazuje i petice adresovaná Zikmundovi před jeho přijetím na český trůn. „*Haitmana mocného nad městem neustawuj bez wuole města toho,*“ zní jeden z požadavků městského stavu.⁵⁶⁾ Měšťané, uvědomující si svízelné postavení Zikmunda, který na sklonku života toužil stát se konečně všeobecně uznávaným českým králem, se snažili vytěžít ze situace co nejvíce. Úřad královskou mocí dosazeného hejtmana, který by narušoval slibný rozvoj autonomní městské samosprávy, byl měšťanům logicky trnem v oku. Jak se ale nyní srovnat se slovy Pavla Žídky, který o hejtmanech jako nejdůležitější součásti právního organismu měst mluví s jakousi samozřejmostí ještě na konci vlády Jiříka z Poděbrad? Spíše než o věrný odraz reality šlo o ideální představu spisovatele, který ve svém servilním díle nutně musel zdůrazňovat silnou panovnickou moc. Možná měl též na očích poměry v poddanských městech, kde o autonomních snahách měšťanů nemohla být ani řeč a vrchnost zde podle potřeby zachovala úřad hejtmanů i po skončení husitských válek.⁵⁷⁾

Výčet významových rovin sledovaného výrazu by samozřejmě nebyl úplný bez hejtmana coby vrchnostenského úředníka. Začít v tomto případě nelze nikde jinde než v jihočeské državě pánů z Rožmberka, která stála v čele šlechtických dominií co do velikosti, tak i progresivity správního systému. V literatuře se tradičně uvádí, že funkce hejtmanů byla na rožmberských panstvích zřízena v souvislosti se správními změnami a postupně se ustálila na všech panstvích.⁵⁸⁾ To opakuje i zatím nejdůkladnější práce, která se rožmberské správě věnuje. Její autorka Eva Cironisová uvádí: „*Hejtmanové ve smyslu nejvyšších úředníků panství se neobjevili na všech panstvích současně, ale postupně, nejprve na panství rožmberském (1420), pak třeboňském (1426), choustnickém (1444), českokrumlovském (1461) a později též na většině ostatních.*“⁵⁹⁾

Co oproti literatuře vypovídají prameny? Na zmíněném Rožmberku je sice k roku 1420 uváděn hejtman, ovšem v době, kdy již

hrad zástavně držel Reinprecht z Walsee. Správní změna náleží novému pánovi a lze ji tedy z uvedeného výčtu škrtnout.⁶⁰⁾ Ani informace o prvním třeboňském hejtmanu není přesná, neboť zmíněná funkce se objevuje již o dva roky dříve. V úročním rejstříku panství z let 1424–1425 se připomíná Jan z Kozí, „*capitanei in Trziebon*“ a tento údaj je možné položit jako datum ad quem.⁶¹⁾ Další zpráva pochází z roku 1426, kdy je Mikuláš z Krchleb uvedený ve výpisu z městských soukenických knih jako „*hejtman a vladař tu v Třeboni*“.⁶²⁾ Zvláštní formulace je zjevně překladem latinského *capitaneus*, kdy opisovač pro jistotu uvedl oba ekvivalenty. V následujících letech se funkce hejtmana ustaluje a napříště se v čele třeboňského úřadu setkáváme již jenom s ní.⁶³⁾ Na dalším panství, v Soběslavi, nacházíme hejtmana roku 1440 a i zde se nové označení rychle ujalo.⁶⁴⁾ (Dočasně, když Rožmberkové drželi Prachatice, se objevuje hejtman i tam.)⁶⁵⁾ Na dalších rožmberských centrech se zatím ke jmenování hejtmanů nepřistoupilo. Zmínka o Janu Rúsovi, kterého Oldřich tituluje roku 1461 jako krumlovského hejtmana,⁶⁶⁾ je naprosto ojedinělá, neboť v desítkách listin před tímto datem i po něm vystupuje vždy jen krumlovský purkrabí.

Kde tady hledat důvody zavádění nové funkce hejtmana? Eva Cironisová ve své studii o třeboňském panství uvádí, že hejtman oproti purkrabímu nebyl jen úředníkem hradským, ale celého panství.⁶⁷⁾ Tuto domněnku je možno odmítnout, neboť i purkrabí měli na starosti správu panství. Neobstojí ani logicky znějící tvrzení Václava Hadače, že zavedení funkce hejtmana souvisí s nárůstem správní agendy.⁶⁸⁾ Nevysvětluje totiž, proč se na klíčovém krumlovském panství ustaluje funkce hejtmana prakticky až v druhé polovině 16. století,⁶⁹⁾ zatímco v Soběslavi, která spadala pod choustnické panství, se objevuje již v roce 1440. Řešení této otázky nelze hledat v oblasti hospodářsko-správních reforem, ale v souvislosti s městskými hejtmany, jak o nich byl podán výklad výše. Funkci třeboňského hejtmana rožmberská vrchnost zřídila z podobných důvodů, jako tomu bylo u dalších měst – tedy vojenských. Dřívější články třeboňské správy zůstaly zachovány, neboť v listinách dál vystupuje rychtář,⁷⁰⁾ z důvodu neustálého válečného napětí ale převzal nejvyšší pravomoci hejtman. Jeho činnost lze spatřovat kromě vojenského velení i v oblasti soudní, podobně jako tomu bylo v městech královských. Co se týče hospodářsko-

správné úlohy, příliš velkou aktivitu zřejmě nevyvíjel. Jak dokládají prameny z druhé poloviny 15. století, staral se o chod panství spíše písař.⁷¹⁾

Podobná jako u třeboňského úřadu byla náplň činnosti soběslavského hejtmana. Se správou panství tolik co do činění neměl, neboť spadala pod nedaleký Choustník. Jeho úloha spočívala především v soudní činnosti a vojenském zabezpečení města. I když by se mohlo zdát, že ve čtyřicátých letech to již nebylo tolik aktuální, opak je pravdou. Soběslav díky své poloze nedaleko Tábora setrvala v neustálé drobné válce, o čemž plasticky vypovídají dochované prameny.⁷²⁾ Ještě zbývá zmínit Prachatice, kde se hejtman objevuje od roku 1446.⁷³⁾ Odsud máme ale zpráv minimum, navíc panství bylo v držení rožmberského rodu jen po krátkou dobu. Základním pramenem poznání tedy zůstává třeboňský a soběslavský hejtman, neboť na dalších panstvích prakticky až do konce 15. století hejtmany nenajdeme.

Na druhou stranu ale spatřujeme hejtmany, jejichž působení má čistě vojenský charakter a nesouvisí s výkonem správy, ani s místem jejich působení. Pokud až do druhé poloviny šedesátých let máme v rožmberských pramenech pouze jedinou zmínku, která výslovně uvádí vojenského hejtmana,⁷⁴⁾ v období domácí války v závěru vlády Jiříka z Poděbrad se rázem vynořují v hojném počtu. V nejhroženější Soběslavi je hejtmanů hned několik,⁷⁵⁾ objevují se i na Helfenburku⁷⁶⁾ a Zvíkově.⁷⁷⁾ Zmínky o helfenburském či zvíkovském hejtmanu však neznamenají zřízení nového úřadu na těchto panstvích, ale pouze krátkodobé působení někoho z hejtmanů. Je nutno odlišit tuto významovou rovinu od už ustálené funkce hejtmana třeboňského či soběslavského, která se váže k úřadu města. Pokud byl zde někdo jmenován do čela úřadu, stal se hejtmanem automaticky, zatímco ve vojenské významové rovině byl najatý služebník nejdříve hejtmanem jmenován, nezávisle na místě svého budoucího působiště.

Dosavadní výklad ukázal na polysémantičnost výrazu hejtman i na některé omyly, které vznikly směřováním jednotlivých významů. Nebyly přitom vyčerpány ani všechny obsahové roviny, nýbrž pouze ty nejužívanější.⁷⁸⁾ Na závěr bych se pokusil o jakési stručné shrnutí, neboť přílišné exkurzy, které ovšem kvůli lepší průkaznosti bylo nutné provádět, poněkud zamlžují celek. Pouhé obrysy snad dají problematice lépe vyniknout.

Slovo *hejtman* se ve staročeském lexiku objevuje na přelomu 14.–15. století jako ekvivalent latinského *capitaneus* a německého *hauptman*, pro které se dosud užívalo překladů starosta a dle kontextu zřejmě i *správce* či *vladař*. První významová rovina ve smyslu zemský hejtman (zástupce panovníka na určitém území) nahrazuje dřívější označení starosta země. Další sémantické pole slova hejtman se vztahuje na vojenské představitele měst, ať už jde o najímané vůdce městské hotovosti, nebo velitele s vlastní posádkou, která se ve městě dočasně usídlila. Tito hejtmané disponují mimořádnými pravomocemi a stojí nad ostatními představiteli města, což je logické vzhledem k válečným okolnostem. Poprvé se s nimi ve větší míře setkáváme během bojů mezi markrabaty Prokopem a Joštem, za husitských válek je již jejich rozšíření zcela běžné. Naopak v období míru hejtmané z pramenů mizí a do čela města se opět dostávají jeho tradiční představitelé.

Postupem času se označení hejtman začíná používat pro všechny vojenské velitele včetně velitelů lapkovských družin, kde výraz hejtman splývá s označením vůdce. Hejtmany se nazývají i králem delegovaní krajští velitelé hotovostí. Právě v souvislosti s krajským zřízením se objevuje ještě před husitskou revolucí instituce hejtmanů, jejichž pravomoci se z oblasti vojenské přenáší do sféry soudní a výkonné. Král Václav IV. tak zřejmě reagoval na nedostatečné zabezpečení práva ze strany krajských popravců a obešel tím ustanovení z roku 1405, kterým ztratil možnost do výkonu této funkce zasahovat. Podobně si počínal i král Zikmund. Když se po výbuchu revoluce zhroutil krajský systém i s ním i úřad popravců, ani se nepokusil o jeho obnovu. Musel by totiž respektovat jeho stavovský charakter. Proto navázal na instituci krajských hejtmanů, kterým předal pravomoci bývalých popravců a jež pochopitelně vybral jen ze svých straníků. Zikmundovy plány ale narazily na tvrdou realitu husitských Čech a dlouhodobě přežil jen kraj Plzeňský. Krajští hejtmané se proto ve větší míře objevují až po lipanské bitvě, kdy bylo krajské zřízení obnoveno v plné míře. Tehdy také označení hejtman vytlačuje výraz *správce*, kterého se v období revoluce pro představitele kraje převážně užívalo.

Poslední důležitá významová rovina souvisí s hejtmany jako hospodářsko-správními úředníky panství. Jak ukázal příklad z rožmberského dominia, v tomto smyslu se slovo hejtman v 15. století nepoužívalo. Úřad hejtmanů zde byl zaveden jen ve

dvou městech, Třeboni a Soběslavi, a jeho náplň spočívala spíše v jiných oblastech než hospodářsko-správních. Obraz hejtmana coby příčinnivého úředníka, který nejvíce času tráví dohledem nad výnosy panství a kontrolou hospodářských účtů, je nutno posunout až do 16. století.

Poznámky

¹⁾ Jako částečný pramenný podklad k následující stati mi sloužil lístkový katalog Staročeského slovníku Ústavu pro jazyk český AV, jehož osazenstvu a zejména dr. Janě Pečirkové děkuji za všestrannou podporu. Vzhledem k neúplnosti ale bylo nutno i tento jedinečný zdroj doplnit vlastní excerpcí, zejména edic českých a moravských listin z předhusitského období.

²⁾ Jazykové varianty eviduje Jan Gebauer, *Slovník staročeský* I. A–J, 2. vyd. Praha 1970, s. 400n.

³⁾ *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, 2. vyd. Berlin 1993, s. 360. Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, bearbeitet von Elmar Seebold, 23. vyd., Berlin-New-York 1999, s. 516. Významové roviny německého *hauptmann* uvádí Jacob Grimm-Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch* IV-2, H–J, Leipzig 1877, sl. 621n. Heslo *hauptmann* bohužel neuvádí *Lexikon des Mittelalters*.

⁴⁾ *Magistri Iohannis Hus Opera Omnia. Výklady*, Jiří Daňhelka (ed.), Praha 1975, s. 225.

⁵⁾ Významové roviny slova *capitaneus* viz v *Du Cange Glossarium mediae et infimae latinitatis* II, 2. vyd. Graz 1954, s. 134n. Pro české země srv. *Slovník středověké latiny v českých zemích* I. A–C, Praha 1987, s. 536–538.

⁶⁾ *Kristiánova legenda*, Jaroslav Ludvíkovský (ed.), Praha 1978, s. 36. Slovník středověké latiny tento výskyt překvapivě nezaznamenává.

⁷⁾ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* V/1, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Praha 1974, s. 431, č. 289.

⁸⁾ Jan Kapras, *Právní dějiny země Koruny české II/1. Dějiny státního zřízení. Doba předbělohorská*, Praha 1913, s. 207n.

⁹⁾ Johannes Kopietz, *Die böhmische Landeshauptmannschaft in Breslau unter dem Könige Johann und dem Kaiser Karl IV.*, Breslau 1907. Bohužel jediný mně známý výtisk těžko dostupné Kopietzovy disertace byl momentálně nedostupný, a proto zde mohu odkázat pouze na recenzi Kamila Krofty v *Český časopis historický* 16, 1910, s. 80–84.

¹⁰⁾ K moravským zemským hejtmanům v širší souvislosti Josef Válka, *Dějiny Moravy* I, Brno 1991, s. 169n; naposledy pak Jaroslav Mezník, *Lucemburská Morava 1310–1423*, s. 158 a 287.

¹¹⁾ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (dále jen CDM) XII, Vincenc Brandl (ed.), Brno 1890, s. 433, č. 488.

¹²⁾ Tamtéž, s. 437, č. 492; *Archiv český* (dále jen AČ) I, František Palacký (ed.), Praha 1840, s. 142, č. 4.

¹³⁾ *Libri citationum et sententiarum* I–II, Vincenc Brandl (ed.), Brno 1872–1873, dle rejstříku.

¹⁴⁾ *Kniha Tovačovská*, Vincenc Brandl (ed.), Brno 1868, s. 25–28. Viz i zápis z nejstarší šumperké městské knihy, kde je k roku 1405 zmíněn Heralt z Kunštátu, nejvyšší starosta moravský. Otiskl Václav Štěpán, *Šumperk na počátku 15. století*, in: *Severní Morava* 62, 1991, s. 6.

¹⁵⁾ *Słownik Staropolski VIII. Rozpóchniec – Syzski*, Wrocław-Kraków-Warsza-

wa-Gdańsk-Lódź 1977–1981, s. 418–420, heslo *starosta*. Významy slova starosta v souvislosti se správou eviduje Aleksander Zajda, *Nazwy urzędników staropolskich (do roku 1600)*, in: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CCXXXVII*, Práce jazykoznavce zeszyt 31, Kraków 1970, s. 65. K úřadu starostů přehledně *Historia państwa i prawa do roku 1795*, Juliusz Bardach (red.), Warszawa 1957, s. 460n.

¹⁶⁾ *Codex diplomaticus maioris Poloniae III. 1350–1379*, Poznaniae 1879, s. 426.

¹⁷⁾ K prvopočátkům tohoto úřadu viz Stanislav Kutrzeba, *Starostowie. Ich początki i rozwój w XIV. w.*, Rozprawy Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umietności w Krakowie 45, Kraków 1903, s. 5–9. Václav II. ustavoval své zástupce v jednotlivých slezských a malopolských knížectvích, které během nevdadesátých let získával. Roku 1300 se konečně stal i polským králem. Jako první capitaneus je zde uváděn v roce 1300 Hynek z Dubé. *Petra Žitavského Kronika Zbraslavská*, in: *Fontes rerum bohemicarum* (dále jen FRB) IV, Josef Emler (ed.), Praha 1884, s. 82.

¹⁸⁾ Pro české poměry ale nelze vyloučit ani označení správce, o čemž by svědčila pozdější analogie: jak Aleš Vřešťovský z Rýzmburka v polovině 30. let, tak Jiří z Poděbrad na počátku let padesátých byli jakožto nejvyšší zástupci chybějící zeměpanské moci nazýváni správci Českého království.

¹⁹⁾ V zápisu moravských pánů z roku 1421 stojí dokonce obě označení vedle sebe. V intitulaci je uveden Vilém z Pernštejna coby *hajtman markrabstwie Morawského*, dále v textu se však mluví o *starostovi*. AČ III, s. 234–237, č. 27.

²⁰⁾ Zajímavé je připomenout i poměry v Krnovsku. V krnovských zemských deskách, vedených po zničení znovu od roku 1431, je německé *hauptman* překládáno jako *starosta*, což svědčí o větším vlivu polského úzu. Viz Jan Lepař, *O hejtmanech někdejších v knížectví Opavském a Krnovském*, in: *Světovzor Vídeň 1859*, s. 307n.

²¹⁾ *Słownik Staropolski II. D–H*, Wrocław-Kraków-Warszawa 1956–1959, s. 527n, heslo *hetman*.

²²⁾ *Vojenské dějiny Československa I*, Petr Klučina (red.), Praha 1985, s. 117.

²³⁾ *Dějiny Prahy I*, Jan Vlk (red.), Praha-Litomyšl 1997, s. 140.

²⁴⁾ Slovo *kapitán* je ve staročeské slovní zásobě, pokud je mi známo, doloženo pouze v překladu *Kroniky králů českých Přibíka Pulkravy z Radenína*, in: FRB V, Josef Emler – Jan Gebauer (edd.), Praha 1893, s. 308 a 313. Středověký překladatel si zde zjevně nevěděl příliš rady, proto latinské *capitaneus* tlumočí jako „zprávec neb kapitanem“ (s. 308), resp. „zprávci neb kapitána“ (s. 313).

²⁵⁾ Tomek, *Dějepis města Prahy VIII*, Praha 1891, s. 351. Řád z roku 1371 je zaznamenán v nejstarší městské knize Starého Města pražského, Knize památné z let 1310–1419, Archiv hlavního města Prahy rkp. 986, fol. 273. Řád z roku 1528 vydal Robert Maršan, *Dějiny policejní organizace rakouské II*, Praha 1909, s. 286–288.

²⁶⁾ AČ III, František Palacký (ed.), Praha 1844, s. 271, č. 2; CDM XIII, Vincenc Brandl (ed.), Brno 1897, s. 199, č. 190. Jako „zu Snaym hauptman“ je Hynek uváděn již k roku 1401, tamtéž, s. 142, č. 131.

- 27) O dobytí Znojma a činnosti Hynka z Kunštátu Václav Štěpán, *Obležení Znojma v roce 1404 v tradici a skutečnosti*, in: *Jižní Morava* 30, 1994, sv. 33, s. 35–37.
- 28) Doklady porůznu v Moravském diplomatáři (CDM), zejména v dílech XI–XIII.
- 29) K této problematice Rostislav Nový, *Stříbrské vojenství v době předhusitské*, in: *Historie a vojenství 1963*, s. 412–444.
- 30) *Vavřinec z Brezové Kronika Husitská*, in: FRB V, Jaroslav Goll (ed.), s. 346.
- 31) V době vydání tohoto článku by již měla být k dispozici kritická edice tohoto důležitého pramene, kterou připravil pro obnovené vydání Archivu českého (sv. 38) František Hoffmann. Zatím je nutno odkázat na edici Augustina Neumanna, in: *Nové prameny k dějinám husitství na Moravě*, Olomouc 1930, s. 215–258.
- 32) František Hoffmann, *Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce*, in: *Táborský archiv* 6, 1994, s. 74.
- 33) *Urkundenbuch der Stadt Saaz bis zum Jahre 1526*, Ludwig Schlesinger (ed.), Prag-Leipzig-Wien 1892, s. 118, č. 264. *Codex iuris municipalis regni Bohemiae* (dále jen CIM) II, Jaromír Čelakovský (ed.), Praha 1895, s. 950n, č. 736.
- 34) CIM II, s. 1161, regest v komentáři k listině č. 860.
- 35) Vydal Ivan Hlaváček, *Žatecký landfrid Václava IV. z března r. 1415*, in: *Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka. Sborník příspěvků. Moravský zemský archiv v Brně*, Nová řada, sv. 8, Brno 2000, s. 103–105.
- 36) Vzhledem k porušení listiny je možné předpokládat číslo i o málo větší. Editor se pozastavuje zejména nad absencí kadaňských měšťanů a dovozuje, že jejich jména patrně byla na dnes nedochované části listiny. Kadaň ale v seznamu nefiguruje spíše proto, že zdejší purkrabí patřil mezi oficiálně jmenované popravce a nebylo ho tedy třeba zahrnovat do hejtmanské rady.
- 37) Tamtéž, s. 103.
- 38) *Smíla Flašky z Pardubic Nová rada*, Jan Gebauer (ed.), Praha 1876, s. 115–119. Kritika obsažena i u Tomáše Štítného, viz *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*, Karel Jaromír Erben (ed.), Praha 1852, s. 167–169.
- 39) Vývoj králova boje s panskou jednotou o úřad popravců naposledy podala Milena Marešová, *Příspěvek k dějinám krajských popravců v předhusitských Čechách*, in: *Sborník prací členů SSM Státního ústředního archivu v Praze* 2, 1989, s. 21–24.
- 40) *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka* (dále jen LOR) I, Blažena Rynešová (ed.), Praha 1929, s. 20n, č. 36.
- 41) Podle Bohuslava Riegera se titlo hejtmáné měli rovnat spíše vojenským kapitánům z doby Václava IV. než krajským popravcům. Autor se ale zřejmě nechal svést shodným názvem úřadu (*capitaneus*) než vlastním obsahem této instituce. Bohuslav Rieger, *Krajské zřízení v Čechách* I, Praha 1894, s. 69.
- 42) Ustavení plzeňského landfrýdu viz v *Listáři královského města Plzně a druhdy poddaných osad* I, Josef Strnad (ed.), Plzeň 1891, s. 301n, č. 267.
- 43) To je případ žateckého landfrýdu, který byl vyvrácen v březnu 1421. Bohuslav Rieger, *Krajské zřízení* I, s. 69, pozn. 2.

- ⁴⁴⁾ AČ III, s. 242, č. 31.
- ⁴⁵⁾ AČ III, s. 226–230, č. 24.
- ⁴⁶⁾ František Šmahel, *Táborští vladaři*, in: *Folia Historica Bohemica* 4, 1982, s. 105. Slovo vladař mělo v tábořském prostředí vůbec velkou oblibu, jak svědčí četnost jeho výskytu v Padeřovské bibli (její objednavatel byl shodou okolností též jedním z tábořských vladařů).
- ⁴⁷⁾ Lze namítnout, že všichni čtyři známí táborští vladaři neměli urozený původ. Potom by ale těžko mohli být odpovídajícími partnery Oldřichovi z Rožmberka, jak tomu chce Šmahel, tamtéž, s. 104.
- ⁴⁸⁾ K pojmu *vladař* viz i Jaroslav Čechura, *Vladaři chotěšovského kláštera*, in: *Husitství – Reformace – Renesance* I, Praha 1994, s. 239–250. Autor bohužel rezignoval na hledání latinského ekvivalentu k označení *vladař*.
- ⁴⁹⁾ AČ III, s. 256n, č. 33; LOR I, s. 86, č. 128.
- ⁵⁰⁾ Světlo do nejasných okolností stran Píseckého kraje vnesl Šmahel, *Táborští vladaři*, s. 95–102.
- ⁵¹⁾ M. Pavla Žídka *Správovna*, Zdeněk Tobolka (ed.), in: *Historický archiv* 33, s. 54.
- ⁵²⁾ Zdeněk Šimeček, *Hejtmané v Českých Budějovicích*, in: *Jihočeský sborník historický* (dále jen JSH) 24, 1955, s. 44n.
- ⁵³⁾ *Vavřince z Březové Kronika Husitská*, in: FRB V, s. 514.
- ⁵⁴⁾ Jan Janák – Zdenka Hledíková, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989, s. 91; Jaromír Čelakovský, *Úřad podkomořský v Čechách*, in: *Časopis Musea království Českého* 51, 1877, s. 27–29.
- ⁵⁵⁾ Zdeněk Šimeček, *Hejtmané*, s. 48n. K přínosné Šimečkově studii je třeba doplnit, že výraz *capitaneis* ve formuláři Zikmundových listin není novinkou, která reflektuje větší váhu vojenských hejtmanů během husitské revoluce. *Capitanei* se objevovali ve formuláři již u Karla IV. i Jana Lucemburského a neoznačovali vojenské, nýbrž zemské hejtmany (starosty).
- ⁵⁶⁾ AČ III, s. 421, č. 10.
- ⁵⁷⁾ To je případ některých rožmberských měst, jak ukáží dále.
- ⁵⁸⁾ *Státní archiv v Třeboni. Průvodce po fondech a sbírkách* II, Praha 1958, s. 45. Eva Barborová, *Funkce hejtmanů (úředníků) na rožmberských panstvích*, in: JSH 38, 1969, s. 198.
- ⁵⁹⁾ Eva Cironisová, *Vývoj správy rožmberských panství ve 13.–17. století*, in: *Sborník archivních prací* 31, 1981, s. 129. Výklad o hejtmanech téměř beze zbytku přejala (aniž by to uváděla) ze své starší práce, kterou publikovala ještě pod svým dívčím jménem Barborová, viz pozn. výše.
- ⁶⁰⁾ LOR I, s. 22, č. 38. August Sedláček, *Hrady zámky a tvrze království Českého* III, 3. vyd. Praha 1996, s. 109.
- ⁶¹⁾ *Prameny k dějinám Táborska III. 1424–1425*, Rostislav Nový (ed.), in: *Táborský archiv* 5, 1993, s. 40.
- ⁶²⁾ Částečně vydal Rudolf Tecl, *Drobný doplněk do listáře roku 1420*, in: JSH 59, 1990, s. 101.
- ⁶³⁾ Jedinou výjimkou je listina z roku 1432, kde pečetí Brus ze Zahrádky, „v tu chvíli purkrabie a hajtman v Třeboni“, LOR I, s. 139, č. 202. Přehled treboň-

ských úředníků, ovšem bez zmínky z let 1424–1425, vydal Rudolf Tecl, *Drobný doplněk*, s. 101. Z jeho seznamu je nutno vyřadit údaj o Jarohněvu z Úsuší z roku 1432 (uvedeno podle opisu Petra Kašpara Světeckého, SOA Třeboň, A 22/1, p. 182). Světecký svůj údaj chybně odvodil z listiny, patřící správně do roku 1458 (viz AČ XIV, s. 73, č. 1641), ve které se Jarohněv z Úsuší nalézá i se stejnou titulací capitaneus in Tržeboň. Vše podporuje i fakt, že Jarohněv z Úsuší se objevuje v pramenech jako rožmberský služebník až v roce 1448, LOR III, s. 328, č. 471. Ve funkci třeboňského hejtmána pak vystupuje až od druhé půlky padesátých let.

⁶⁴⁾ LOR II, s. 76, č. 102.

⁶⁵⁾ S touto funkcí se setkáváme ojedinele už roku 1412, kdy Prachatice patřily vyšehradskému proboštství a hejtmánem zde byl pravděpodobně budoucí předák Táborů Mikuláš z Husí, AČ XXI, s. 279, č. 6.

⁶⁶⁾ AČ VII, s. 239, č. 59. Srv. i zmatený dopis brandýského purkrabí Aleše ze Záp, adresovaný Jaroslavovi N., hejtmanu na Krumlově, AČ XXI, s. 311, č. 68. Žádný tehdejší rožmberský úředník se však do této iniciály nehodí. Editor ztotožňuje neznámého s Jarohněvem z Úsuší a klade dopis do let 1456–1474 (zřejmě podle Augusta Sedláčka, *Hrady III*, s. 130, Jarohněv byl ale hejtmánem třeboňským).

⁶⁷⁾ Eva Cironisová, *Správa třeboňského panství za Rožmberků*, in: JSH 53, 1984, s. 1.

⁶⁸⁾ *Státní archiv v Třeboni II*, s. 45.

⁶⁹⁾ Srv. August Sedláček, *Hrady III*, s. 32–38; LOR III, s. 115, č. 163.

⁷⁰⁾ Rudolf Tecl, *Doplňky*, s. 101.

⁷¹⁾ Vycházím z rozboru písemností, které pod názvem *Dopisy rodu Hradeckého a Rosenbeského* vycházely v AČ VII–XII, XIV a XXI.

⁷²⁾ Zejména v LOR II.

⁷³⁾ LOR III, s. 115, č. 163.

⁷⁴⁾ Byl jím Pešík z Bělé, kterého Oldřich z Rožmberka označuje jako „na poli hejtmánem“, LOR II, s. 314, č. 367. Šlo o válečnou kampaň z roku 1443, viz František Šmahel, *Drobné prameny k válečné ekonomice: Obležení Vodňan na jaře 1443*, in: *Táborský archiv 2*, 1989, s. 9–36.

⁷⁵⁾ Viz korespondence v AČ VII, s. 290–295, č. 153–165.

⁷⁶⁾ AČ VII, s. 368, č. 306, s. 370, č. 312; AČ XIV, s. 173, č. 1885.

⁷⁷⁾ AČ I, s. 232n, č. 11; AČ XIV, s. 170–172, č. 1878, 1881 a 1882, s. 179, č. 1900.

⁷⁸⁾ Objevuje se i *hejtmán* jako označení pro patrona fary či vůdce náboženského hnutí.